

tekstovima, iako danas više kao konkretnost nije u okviru norme ni u jednom obliku standardne novoštokavštine. Ali sada se postavlja treće pitanje: kakav je u hrvatskom književnom jeziku položaj onih oblika koji pripadaju tzv. klasičnom jeziku kako smo ga na početku definirali, a u suvremenome aktivnom standardu više se ne pojavljuju ili se nikada i nisu pojavljivali izvan filoloških tekstova u širem smislu.

(*Nastavit će se.*)

ČETIRI PLAČA IZ MUKE PO MATOŠU

Bratoljub Klaić

Plač prvi ili Sokrat

Zacijelo bi ovaj plač započeo sasvim drugačije da Dramsko kazalište Gavella u Zagrebu nije odlučilo da na svoj repertoar stavi Sterijine *Rodoljupce*. U želji da se ne gubi vrijeme na pretipkavanje ili prepisivanje uloga, uprava kazališta je odlučila da kupi dvadesetak knjiga Sterijinih komedija (Kir Janja, Pokondirena tikva, Rodoljupci) u izdanju jednog sarajevskog poduzeća, objavljenih godine 1973. A kad smo sjeli da radimo te *Rodoljupce*, već smo se u devetom retku (replika Žutilova) sreli s pogreškom. Stoji *polgartaršai*, a mora biti *polgartaršak*. To me je potaklo da pročitam čitavu knjigu, i tako sam ustanovio još koješta što mi nije bilo drago. Na strani 50. pozdravlja kir Janja svega prijatelja kir-Dimu riječima: »O, kala *pltete*, kir Dimo!« (tako je i straga u Rječniku na str. 207). A ja sam u svojoj stadiji *Jezična problematika u nekim komedijama Jovana Sterije Popovića* već prilično davno (o stogodišnjici Srpskog narodnog pozorišta u Nevom Sadu) utvrdio da grčki jezik skupine *plt* nema i da to mora biti *iltete*. Još sam napisao da je do te pogreške došlo očito godine 1903. kada je Srpska književna zadruga objavila kritično izdanje Sterijinog teksta, po kojem se sada svi ravnaju, drugim riječima svi preštampavaju slučajno nastalu pogrešku, zamjenu ćirilskog II sa II, i — šta koga od novih izdavača briga što tamo u nekom Zagrebu ima neki profesor koji se bavi »steriologijom« i usput zna i nešto grčki. Če ta lipā, kako veli kir Janja, odn. kai tā loipā, kako bi rekao Sokrat (a mi: i tako dalje!).

E, sa Sokratom sam zapravo htio započeti ovaj svoj plač. Bolje reći, s godinom 1904, a ja, eto, zašao u 1903, no bilo kako mu drago, vidim da je od jednog do drugog »slučaja« prošlo više od sedamdeset godina, čitav Sokratov ovozemski život. Jer — do mene je stigao i ovakav tekst (Matošev) koji je objavljen u *Srpskoj zastavi* godine 1904. i poslije toga bio još nekoliko puta preštampavan pod rukom nekih zaista uglednih redaktora i velikih literarnih autoriteta. Matoš tamo piše: »I Sokratu, slavnom govorniku jelinskom, bilo je 94 godine kada je sastavio pohvalnu pesmu Atini«. Imao sam naime zadatak da Matoševe tekstove, objavljene na srpskom jezičnom teritoriju, vratim u oblik kako se može pretpostaviti da ih je Matoš napisao, jer se zna (a pisao

je o tome i Božidar Kovaček u *Letopisu Matice srpske*, CXXXV, knj. 383. (br. 2. str. 165—170) da su našem autoru urednici prerađivali rukopise za svoju čitalačku publiku ili – kako veli Kovaček – »na rukopisu je olovkom ... nekom tuđom rukom ... vršena ovlašna redakcija teksta, uglavnom promjena reči koje nisu bile u upotrebi u istočnom delu srpskohrvatskog jezičnog područja. Tako su npr. zamenjene reči: *vlak*, *obiteljski*, *simbol* sa *voz*, *porodični*, *simvol*«.

Pročitavši dakle Matoševu citiranu rečenicu, promijenim ekavski u ijekavski: *jelinskom* u *helenskom*, a *Atini* u *Ateni*, tako da je u toj »mojoj« redakciji rečenica glasila: »I Sokratu, slavnom govorniku helenskom, bilo je 94 godine kada je sastavio pohvalnu pjesmu Ateni«. Ja bih, po »mojem«, stavio »bile su 94 godine«, ali tako daleko moje kompetencije nisu išle. Istina, malo sam sumnjao i u ono »slavnom govorniku«, ali – mislio sam – kad je netko filozof, zašto ne bi bio i govornik, pa i – pjesnik koji pjeva odu svome rodnom gradu. Ali onda je baš ta apozicija *govornik* odigrala sudbonosnu ulogu. Zaželio Boško Violačić da postavi na scenu *Obranu Sokratovu*, i to u modernom prijevodu. Uprava Dramskog kazališta Gavella povjeri posao meni, a sve se to zbivalo istodobno kad i taj moj posao oko Matoša. A slavni helenski filozof kaže (kako piše Platon): »Nÿn egō prōton epì dikastērion anabēbēka étē gegonōs hebdomēkonta. – U svojoj sedamdesetoj godini danas se prvi put nalazim pred sudom«. (Naravno, mogao sam to reći i drugačije, npr. »Prvi put na sudište uzašao sam ljeta navršivši sedamdeset«, no kako rekoh, Boško je tražio moderan prijevod, a ne seminarski.) Slavni helenski filozof tako kaže, ja to tako prevedem, ja kasnije (*iz Kritona* i *Fedona*, jer i odanle smo ponešto uzeli) vidim da je mjesec dana poslije toga bio mrtav (tako sam učio i u školi, ali sam »za ovaj slučaj« smetnuo s uma!), a pred očima mi zaplešu one Matoševe – 94 godine! Pa koji je to osuđenik – uračunavši i onoga Amerikanca – čekao dvadeset i četiri godine na izvršenje kazne! Ne, Zeusa mi olimpijskoga, Matoš to nije mogao napisati. Matoš, koji je Dionizija Bakha zvao *Sin Stegna*, Matoš, koji je Zeusa (Dzeusa) zvao *Europin tat* a običnog bika – Posejdonov sin! Nego je očito onaj urednik koji je »vršio ovlašnu redakciju teksta« zamijenio Sokrata i Isokrata, sina Sofroniskova sa sinom Teodorovim. A taj Isokrat, suvremenik Sokratov, stvarno je bio govornik i pjesnik, poživio je 98 godina, i zacijelo bi još poživio – kako mu pišu biografii – da godine 338, nije počinio samoubojstvo »u očajanju s bitke kod Heroneje« (Filip II. Makedonski!). No Heroneja je već Kranjčevićeva domena (»Karena, malo selo na pragu Heroneje ... «). pa neka on dalje plače sa svojim mrtvim ljudima i mrtvim bozima«, a ja ono »I Sokratu« mijenjam u »Isokratu« i sada čekam neko novo izdanje Matoševih djela u kojem će biti kao prije sedamdeset godina . . . kao da ovaj članak nikada nije napisan.

Plač drugi ili kalospinthekamokrene

Piše tako Matoš o Đuri Stjepanu Deželiću, o onome po kome se nekad zvao današnji Prilaz Jugoslavenske narodne armije i čiji se spomenik nalazi u dnu toga Prilaza, diskretno skriven u grmlju. Piše o njemu i kuje ga u zvijezde, i kao zdušnog i poduzetnog gradskog senatora, i kao mnogostranog javnog radnika, i kao političara, i kao vatrogasca (»Deželić je učio gasiti vatru hrvatskih domova«; *Gore od uma*, Polemike, I), a bome i kao pripovjedača, prevodioca, urednika itd., koji je imao samo tu nesreću što je bio suvremenik Šenoin, jer da nije bilo Šenoe, bog zna kako bi nam visoko kotirao Đuro Stjepan Deželić. No koliko god ga hvali, toliko ga i »pijegla« (čit. kritizira; u Matoševo vrijeme vrlo čest izraz, zapravo »ijekavizirano« *pegla*), osobito zbog stila, pa mu i citira nekoliko rogozbatnih rečenica. Među ostalima i ovu: »Štrca voda u svih krasah, kano da je pravi *kalospinthekamokrene*.« Kurziv je, dakako, moj, ja bilježim tu rečenicu jer me zapanjuje ta do sada nevidena i nečuvena riječ, taj *kalospinthekamokrene* (dosta žalosno za njegovo godine, reći će netko, no ja sam uvijek i svuda naglašavao da me nije stid priznati kako »znam da ništa ne znam«. *O, Sokrate*, a ne *O, Isokrate!*). Bilježim tu rečenicu, no na žalost ništa oko nje (toliko sam zapanjen), tako da sada ne znam u koju ju je svrhu Matoš citirao, a *Naše ljude i krajeve* ne da mi se ponovno listati i čitati. I mogao bih prijeći preko te neobične riječi, mogao bih se jeftino izvući jer ne komentiram Deželića, nego Matoša, ali i samog me ta riječ – draška pa hajde da vidimo kako je to s njom. Imenica muškog roda (svjedoči atribut *pravi*, a atribut se slaže sa svojom imenicom u rodu) broju i padežu!), to je jasno, ali – osam slogova i završetak – *e!* Na takvo nešto još nisam naišao. No taj je Deželić pisao u doba koje jezično tako divno karakterizira Krleža npr. ovako: »U doba kada su po sobama svijetlile *hengelampe*, a *hausfrau* ni dala popraviti *auzugus* ili *štenge* ili *fensterštok* na *lihthofu*, a kod *Palancegerov* je bil *majandaht*, a *placmuzika* je svirala na *Zrinjiplacu* i na *Francjozef placu*, a gospon *oberlajtnant* je kod *Jegerhorna* bil na *gablecu* i pojel par *viršlov* (*ajnspener*) i popil *krigl* pive, a *dinstman* jednoj *hercig frajlici* nî donesel na *banhof* kofer, a filarke su klafrale da je kod *Korskomande* opal *raufunkirer* z *lojtrah* kad je htel popraviti *gezims* na *fajermaueru*, a u učioni Milosrdnicah je bil *bešerung*, a *kristbaum* je bil okinčen s kuglama od *meršauga*, a *hauzmajster* nî dobil *tringelda* kajti je *haustor fernahlesigal*, a v *pajzlu švajnsbraten* s *pajšlom* je jako skup, a *kiršnštrudl* ima *šercl*, a *vajnsatò se zmuflal . . .*« (*Djetinjstvo*.) I mogao bih još dalje citirati Krležu, pogotovo kad stanc navoditi pojedine riječi iz Deželićeva doba (a iz svoje mladosti!), npr. *doboslov* (kronolog), *dobnjak* (sat), *dokazoslovlje*, *drobno-pisac* itd., itd., i svaki bi taj citat bio umjestan, i baš zato jer je tome bilo tako, i jer je taj Deželić bio rodom iz Ivanić-Grada, i u javnosti govorio za-

cijelo nekako slično kao Krležin profesor Josip Klobučar koga karakterizira bansko-kurijalna fraza sedamdesetih godina plus jezik lektire (Šenoa) i štampanih tekstova zagrebačke štampe, knjige u izdanju knjižare Kugli, *Obzor* i *Narodne novine* plus jezik deseterca, narodne pjesme i Zmaj Jove«, a privatno – da opet citiram Krležu –: »Alzo prosim, astan, sad pemo, deco, na ausferkauf vaše glupe pameti – na fihplac, a ja ću biti tako slobodan da se odšpanciram v Dijanabad i na gablec kod Sidra«, dakle baš zato jer je tome bilo tako, ja se usuđujem tu »inkriminiranu« Deželićevu riječ rastaviti i za početak objašnjavanja poći od njezinog drugog dijela *kamokrene*. Pomaže mi u tome nekoliko faktora. Prvo, ono štrcanje vode. Kako prije citirane Deželićeve rečenice Matoš navodi od istog pisca i rečenicu »brzovlak sipajući iskrene na sve strane« i kako znam da su kajkavci – vjerojatno u šali – lokomotivu nazivali »zmestogibec« (moj profesor latinskog jezika, koji je bio također jedan svojevrsni – Krležin Klobučar), povezujem *brzovlak* i *zmestogibec* – sa *kamo(god)krene* i zamišljam nekoga iz Deželićeva kruga (a možda i njega samog) da umjesto *zmestogibec* govori čitavu rečenicu: »Štrca voda u svih krasah, kano da je pravi kalospinthe*kamo(god)krene*.« Nije baš jako veleumno, osjećam, pogotovo jer je zanemareno ono *kalospinthe*, ali što se može kad je u ona vremena u jeziku bilo svašta. Međutim, ono *kalospinthe* zvuči mi nekako jako grčki, i već počinjem pomišljati na neki hibrid, ali koliko znam – u ono doba još nismo bili jezično tako razvijeni da stvaramo *kinofikacije* i *pliniifikacije* kao danas. Jest, hibrid, nema sumnje: *kalos* je grčki *lijep*, *spinthēr* – *iskra*, a *krēnē* – mogao bi biti izvor. E, a kad je tu *krene*, onda odmah dolazi asocijacija na *Hipokrene*. A to je onaj izvor za koji postoji legenda da je nastao pod udarcem kopita konja – (grč. *híppos*) Pegaza, vilinkonjica. Pegaz mi odmah donese i Muzu, »sjede mi na koljeno djeva« (slava Preradoviću!) i šapne mi: pročitaj još jedanput tekst. Učinim to i zaustavim se na riječi *krasa*. Što Deželiću – znači *krasa*? Da ne dosađujem čitaocu – jer bih o traganju za značenjem riječi *krasa* mogao napisati velik traktat, čak tamo od rajske zmije koja je »Jevu (Evu) prevarila« (Vuk Stefanović Karadžić), reći ću odmah: *krasa* kod nekih naših ilirskih i poilirskih pisaca znači – boja.

Sad tek mogu u završnicu! Ako *krasa* znači *boja*, onda je tom čitavom moje lutanju glavni krivac – tiskarska pogreška. Umjesto onoga *kamo* (treći dio složenice), koji me je silio da i za *krene* mislim da je treće lice singulara prezenta glagola *krenuti*, treba da stoji – *kromo* (grč. *chrōma* – boja). Dakle ne *kalospinthe*kamokrene** nego *kalospinthe*kromokrene**. A značenje? Bit ću kratak. Moderni rječnici stranih riječi tu riječ ne bilježe. Ni jedan! Ali imam ja dva njemačka Fremdwörterbucha od prije sto godina i više. A tamo definicije – da se bog smiluje. Prave njemačke, kako se i kod njih pisalo prije sto godina. Ja ih ne mogu dati sa manje od četiri riječi: raznobojnim svjetlima

obasjani vodoskok. Vidimo ga koji put i u Zagrebu na Zrinjevcu kad su velike iluminacije. Vidimo ga, a sad znamo i kako se zove. Izraz koji je danas u Evropi zaboravljen – nama je sačuvao Đuro Stjepan Deželić, a po njemu Antun Gustav Matoš.

Pláč treći ili pinkljudi

Ne znam kako bi se tko drugi na mome mjestu ponašao da se nađe pred rečenicom koju ću nešto dalje citirati, no ja za sebe moram priznati da sam se osjećao vrlo bijedno i nemoćno. Matoš najprije opisuje kako pred jednim pariškim kazalištem »pravi rep« (faire la queue), tj. dugo i mukotrpno čeka da kupi ulaznicu, a onda kad mu to sretno pođe za rukom, još dulje i još mukotrpnije stoji negdje na galeriji, očito čas na dvije noge, čas samo na lijevoj, pa čas samo na desnoj, pa opet na obje (žali, dakako, što nema četiri noge!) i čeka da se pojavi slavni pijanist i kasniji predsjednik, prvi predsjednik Poloniae Restitutae, Ignacy Jan Paderewski. I kad se to konačno dogodi, onda . . . , uostalom čitajte najavljeni citat: »Eno ga! Žene dobivaju grčeve. Ruske i poljačke studentice jauču od oduševljenja kao pramaljetne mačke. Nitko ne opaža da je taj junak engleskih slikarskih »ekshibišna«, kumir američanske reklame i poljačka dika, sitan, i da ima noge, noge penzioniranih konjanika, noge 'Pinkljuda', neapolonske, nedionizijske noge, grozne o-noge«. Pred tom sam se rečenicom, kako rekoh, osjećao »vrlo bijedno i nemoćno«, zapravo ne pred čitavom rečenicom, nego pred riječju Pinkljudi. Ni za što drugo ne marim. Ni za kvalitetu tih ženskih grčeva, ni za činjenicu da i ruske studentice, pored – jasno – poljačkih, jauču od oduševljenja kao pramaljetne mačke (jasno mi je da i Ruskinje smatraju Paderewskoga »svojim«, jer je u ono doba Poljska pripadala, gotovo čitava, Rusiji), a po izričaju »pramaljetne mačke« postaje mi jasno da su i oni grčevi bili seksualne naravi, ne smetaju me ni engleski slikarski »ekshibišni«, ni američanska reklama, ni pridjev *poljački* umjesto *poljski* (a osjećam da je dobar na ovome mjestu, jer *poljska dika* može biti i kakva lijepa pšenica), pa ni ponešto čudni pridjevi *neapolonski* i *nedionizijski*, ništa, velim, ništa me ne uzrujava, ja samo buljim u te *Pinkljude* i ne znam kako da ih protumačim čitaocima. (Prije mene nije to učinio još nitko, a mnogo je njih redigiralo ovaj Matošev tekst, i to povećava moju bijedu, jer – mislim – oni su valjda znali, a gle mene glupana!) U prvi čas i ne opažam da je taj genitiv plurala *pinkljuda* ponešto čudan, jer ako pođemo od imenice *ljūdi* kojoj je genitiv *ljūdi*, morao bi taj oblik glasiti *pīnkļjūdi* (kod gramatičara, dakako, uvijek dolaze u pomoć komparacije! – npr. *nēļjūdi*, *nādļjūdi*, *prālļjūdi* od *nēčovjek*, *nādčovjek*, *prāčovjek*, odn. nom. pl. *nēļjūdi*, *nādļjūdi*, *prālļjūdi*).

Tupo, dakle, buljim u te *pinkljude*, jer – evo – vidjeli ste u maloprije izrečenoj komparaciji da znam za *nečovjeka*, *nadžovjeka*, *pračovjeka*, znam ja i za *polučovjeka* i *poluljude*, ako ne iz Akademijina rječnika, a ono iz Krležine rečenice: »Prazni, izobličeni ljudi, po svome moralu *neljudi*, *priglupi poluljudi*« (O Erazmu Rotterdamskom), znam i za Matošev tekst: »To (beogradski glumac Ljuba Stanojević) nije prikazivalac salonskih dandyja i modernih *tucet-ljudi* . . .«, znam ja i za *raščovjeka* kome bi plural mogao biti *razljudi* (iako nije zabilježen u Akad. rječniku), znam i za *odljud* (to je isto što i *nečovjek* odn. *raščovjek*), čuo sam i za *podčovjek*, kako je netko preveo njemačku riječ *Untermensch* (suprotnost Nietzscheovu *Übermenschu*: ima to i Matoš: Ja sam *Übermensch*, moji protivnici su »*untermenši*«; *Aforizmi* i *bi-lješke*), netko, velim, jer Šamšalović za taj pojam ima prijevod *nečovjek*, *zločinac* (Akad. rječnik *podčovjeka* nema), znam i za *izljude* (izrod, odrod) i za *vùkoljud* – čovjek koga je vučica othranila i koji je stekao vučje osobine (ob-je posljednje riječi iz Rečnika Srpske akademije nauka), znam ja i za akcenat-ske dileme da li *pračovjek* ili *pračovjek* i da li u gen. odn. dat. pl. *präljūdi*, *präljūdima* ili *praljūdi*, *praljūdima*, koješta, dakle, ja znam o *čovjeku* (*čovjeku*) i o *ljūdima*, ali za *pinkčovjeka* odn. za *pinkljude* ne znam, a – eto – moram znati, jer se od mene očekuje da taj pojam protumačim. Ponavljam: tupo buljim i ne znam kojim putem da pođem. I najednom dolazi svjetlost (ne-prava, na žalost!) sa televizije. Jer bog zna kojim bi putem pošao tok mojih misli da nisam naišao na televizijskog junaka *Pink-Panthera*. A *pink* na engleskom – među ostalim – znači i žučkast. Treba, mislim, te ljude, te *pink-ljude*, tražiti negdje u Aziji (tamo su ti »žuti«), i ja počinjem s *pitekantropom*, da preko kenijskog *zindžantropa* završim s »pekinškim pračovjekom« – *sinantropom*. I dodajem Matoševe izraze »noge penzioniranih konjanika«, »neapolonske, nedionizijske noge«, »grozne o-noge«, pa onda nizak stas pana Ignacego Jana Paderewskiego (neka mu bude »poljačka« deklinacija kad je već Poljak) i eto me, msilim, na cilju. Valjda tako izgledaju ti *pinkljudi*, o kojima inače ne govori ni jedan pa ni najspecijalniji antropološki priručnik.

No moje je zadovoljstvo ipak samo polovično. Jer ja mogu – na temelju »svega izloženog« – imati takvo mišljenje, ali napisati ga i objaviti ne smijem baš zato što mi ni jedan konzultirani priručnik ne daje právo na to. Jer – konačno – da baš nitko od antropologa ne zna za – *pink-čovjeka*, *pink-antropusa*, ipak nije stvar koja se smije zanemariti. I tako stvar ostaje u mojoj ladici sve dok mi nije pomogao nitko manji nego – Miroslav Krleža. Ne znam već po koji put prevodim studentima Kazališne i filmske akademije tekst pukovnika De Malocchija iz drame *U logoru*: »Es ist bewiesen, dass diese feldgrau Wanzen-theorie die mährische Textiljuden ausgedacht haben« – Dokazano je da su tu stjeničavu teoriju o zaštitnoj sivomaslinastoj boji (vojničke odjeće) izmi-

slili moravski Židovi, tvorničari tekstila«. I – sine mi! Ako su *Textiljuden* za-
pravo *Textil-Juden* – tekstilci Židovi, nisu li onda *pinkljudi* – *Pinkl-Juden*, to
jest Židovi s pinklecima, onakvi kakve taj isti Krleža opisuje u spomenutoj
drami (II. čin) ovako: »Iz tmine kao sjenka, obasjana tamnim sjajem baklje,
između raspetoga na križu i lipe pojavio se bradat čovjek, u crnom kaftanu,
s pinklom na leđima« i o kojima – nakon razgovora sa Židovom – kadet Hor-
vat daje svoj komentar: »Sedam hiljada godina putuje tako s rakijom i kuha-
nim jajima (tu je – Gavella dodao: »u svom pinklecu«), a mi tu krepavamo,
kao psi, na kiši, u blatu. U Holandiju ide iz Egipta! Sretan čovjek!«

Sretan čovjek sam i ja, pogotovo jer sam nešto kasnije naišao kod Matoša
(u tekstu *Dva moderna duha*) na ovo mjesto: »Tko sve ne očepi i ne opatru
našeg najnovijeg moderniste. Veleučeni (Josip Pesarić) postiduje sve *prigelju-
de* ovoga i onoga svijeta«. Da nisam znao sve ono što sam upravo iznio o
pinkl-judima, koliko bih se namučio istražujući po antropološkim priručnici-
ma podatke o *prige-čovjeku*. odn. o *prige-ljudima*. Ovako sam samo provjerio
svoje znanje njemačkog jezika u Šamšalovićevu rječniku i našao da *Prügel* znači
batina, a *Prügelknabe* – dječak mjesto pravog krivca, koga biju ni kriva ni
dužna. To sam spojio sa starožidovskim »jarcem otkupiteljem« (njem. Sünden-
bock), o kojem Oleg Mandić u *Leksikonu judaizma i kršćanstva* piše: »naziv za
– životinju nad kojom je židovski veliki svećenik u doba svetkovine pomirenja
(Jom kippur) ispovijedao sve grijehе židovskog naroda. Vjerovalo se da su
ovim činom – grijesi prešli na jarca, kojega su poslije obavljenog rituala potje-
rali u pustinju da ondje pogine«. I kako sam znao da su u srednjovjekovnom
školstvu, ako je neki aristokratski dječak zaslužio batina, umjesto njega izle-
mali neko siročе (to je taj *Prügelknabe*), postalo mi je jasno da su nastavnici
upravo uživali ako je to siročе bilo još i Židovčе. Tako je nastao pojam *Prü-
gel-jude*, koji u našoj fonetici izgleda daleko drugačije – nego »jaganjac božji
koji odnima grijehе svijeta«. A svemu je kriv Ljudevit Gaj, koji u svojoj pra-
vopisnoj reformi nije našao rješenja kako bismo razlikovali *lj* od *l-j*.

Plač četvrti ili Homo Vižoviensis

U antropologiju sam se morao još jednom upustiti kad sam naišao na stavak
gdje Matoš piše: »... za stekliša budimo trogloditi, a Đalski neka bude – po-
red Krapinskog čovjeka – Homo Vižoviensis ili Zabočki Čelovjek« – (*Troglo-
diti*). Da riješim pojam *Homo Vižoviensis* (»Zabočki Čelovjek« mi je jasan!),
vraćam se opet staroj *Hrvatskoj enciklopediji* pod pojam *Čovjek* (gdje sam
već – tražio *pinkljude*) i nalazim tamo kojekakvih *Homo sapiensa*: *piltdownen-
sis*, *swanscombensis*, *capensis*, *cromagnonensis*, *neandertalensis*, *rhodesiensis*,
pa (da ne nabrajam dalje!) – naravno – i *krapinensis*, ali *vižoviensis*? Nema!

I kad mi tako nestane znanstvenog tla ispod nogu, što mogu drugo nego uteći u maštanju. A mašta mi govori: svi su ti homines pronadeni po nekakvim spjeljama, sve su to spiljski odn. pećinski ljudi. A Đalski je – istina – bio tamo negdje iz blizine Krapine, ali je živio *fiži*, tj. *v hiži* odn. *v iži*, i *tako* je valjda Matoš (a to mu je bila »jaka« strana) illustrissimusa iz Gredica nazvao »kućnim čovjekom« za razliku od njegova susjeda, spiljskog odn. pećinskog čovjeka. Krapinensisa, spelensisa. I kad još pročitam na jednom drugom mjestu: Verući se kao daće per pedes apostolorum po hrvatskom hataru. banem neke večeri prokisao do kože u nepoznatu zagorsku kuriju. Psi hoće da me izjedaju. Dekla me vodi pred gospoštiju. Zamislite moje iznenađenje kad ugledam domaćina »Vižovja«: sam glavom Šandor Ksaver Đarski, moj tadašnji ideal! – kad te, dakle, pročitam, više sam nego uvjeren u svoju »tezu«, jer što drugo može značiti »vižovje« nego »ono što je u kući«. No, kao i uvijek, radaju se sumnje, jer svi oni sprijeda navedeni atributi pojma *homo* označuju neki lokalitet. Istina, Matošu bi bilo slično i ovo »moje« rješenje, no ne usuđujem se reći ništa odlučno dok ne provjerim i onu drugu mogućnost. Jer – zašto je Matoš ono »Vižovja« pisao velikim slovom? Valjda mu nije i to uradio neki urednik! Kud ću, šta ću, obratim se – prijateljima u Krapinske Toplice. I evo odgovora na poštanskoj karti: »Pitala sam za *Vižovlje* (kako vidite, i akcent su označili!). To ti je selo na putu Trgovišće—Tuhelj. To je sada asfaltirana cesta, i vi ste se njome vozili. Kada dođeš iz Trgovišća, otprilike na pol puta do Tuhelja, ima selo Dubrovčan. Dugačko, uz cestu. Na desnu stranu je potok Horvatska, onda brežuljak, pa Vižovlje. Direktor mi je pokazao kartu« (stvarno, moja informatorica ucrtala je na dopisnici i mali kroki!). E, pa kud će se više! Dakle ne samo illustrissimus iz Gredica, nego i iz Vižovlja! Mnogi literarni historičari to ne znaju, pa eto im, neka se vesele! A ja bih mogao »plakati« nad Matošem dalje, ali kad je on u feljtonu *Kod kuće* napisao – samo četiri plača, dosta je i meni tih plačeva. Još samo jedna suza, ali žuljka suza, slatka kao kaj...

Kad se ponovno puštala u promet preopravljena zagrebačka uspinjača, sjetio sam se kako je Matoš već davno u *Zagrebačkom baedekeru* napisao: »A kakvi su to jadi? – Uspinjača, dragi gosponček« – Kakva uspinjača, bog te bilo, kad se eto i spušta! Spuštača je to, moj brajko, silazača i nizbrdača«.

Ovo je već tema za Peti plač, koji bi mogao imati »sunaslov«: ili *Logika u jeziku*. A u to je bolje ne dirati, jer čovjek može lako pasti u zabludu, uplesti se u protuslovlje i ustvrditi besmisao. Uostalom, bog bi znao ima li mnogo smisla i sve ovo što sam u svojoj »muci« nad Matošem isplakao ... Jer, hoće li itko iskoristiti sve ovo u nekom budućem izdanju Matoša?

O S V R T I

BRATIĆ I NJEGOVA VIŠEZNAČNOST

Riječ bratić primjer je nepovoljne višeznačnosti i u vezi s njom štetnog odumiranja riječi, kao i štetnog utjecaja što ga razgovorni jezik može imati na književni. Dok je u prošlosti našega jezika postojao poseban naziv za svakoga člana rodbine i svojte (vidi o tome u članku Mate Hraste »Nazivi za rodbinu i svojtu«, Jezik, V, str. 1—4), u suvremenom razgovornom, a postoji opasnost i književnom, jeziku pojedini nazivi postaju učestaliji i šire se na štetu drugih. To znači da od jednoznačnih postaju višeznačni, a time ne samo narušavaju sustav nego i sputavaju prirodnu težnju za što jasnijom obaviješću. Tako je bratić u hrvatskom razgovornom jeziku gotovo posve izgubio svoje temeljno značenje, a proširio se u drugim značenjima.

Sustavno je bratić u skladu s drugim nazivima muškoga srodstva koji označuju sina onoga što znači imenica u osnovi izvedenice:

bratić — bratov sin
sestrić — sestrin sin
tetkić — tetkin sin
stričević — stričev sin
ujčević — ujakov sin

Tomu značenjskom sustavu pridružuju se sinovac i nećak, ali su oni drukčijeg tvorbenog sastava.

Po postanku je bratić svima onima kojima je njegov otac brat odnosno svome stricu (očevu bratu) i svojoj tetki (očevoj sestri). To nam potvrđuje AR u više primjera:

Ni li mu stric mili, a on bratić njemu?
(I. T. Mrnavić)

Gundulić Franatica, đenerala bratić vrlí ... svoga dunda slijedeć trage. (J. Kavanjin)

S vremenom je bratić izgubio dio svoga prvotnog značenja jer se za bratova sina proširio naziv sinovac, dok je bratić ostao samo u značenju bratov sin njegovoj sestri. Ovo razgraničenje treba prihvatiti jer pridonosi značenjskoj preciznosti, a uz to bi bilo uzaludno težiti da se vrati prošlo i tra-

žiti da bratić ponovo zamijeni sinovca kad je on već jednom prevladao i u književnom jeziku. Upotrebu sinovca u hrvatskomu književnom jeziku potvrđuju nam mnogobrojni primjeri iz književne građe. Evo nekoliko potvrda za ilustraciju:

Petar je bio tužan za svojim krasnim i veselim sinovcem.

Mali Adam, banov sinovac, gradió je tvrđavu od snijega. (Eugen Kumičić: »Urota Zrinjsko-frankopanska«, 5 stoljeća hrv. knjiž., 30. i 303.)

Bio je štitnikom bratova sina ... i vodio nekakav red sa gospodarstvom svoga sinovca. (Jesip Kozarac: »Među svjetlom i tminom«, Djela, Zagreb, 1950, str. 245.)

Promjene u značenju riječi bratić time, međutim, nisu završene, nego možemo reći tek počinju. Napuštanjem dijela svoga temeljnog značenja on postaje prodorniji te se u razgovornom jeziku značenjski proširuje i na stričeva, i ujakova i tetkina sina, tj. dolazi umjesto stričevića, ujčića i tetkića. Tim širenjem bratić ne samo što narušava sustav nego postaje i značenjski opterećen, a to slabi njegovu razlikovnost i dovodi do nejasnoća u prijenosu poruke.

Nazivi stričević, tetkić i ujčević izvorni su i starijski. Nalazimo ih u književnim djelima i u našim rječnicima, a sačuvani su i u prezimenima: Stričević, Ujčević, Vujčević i sl. Oni su u skladu sa sustavom našega jezika, značenjski su jednoznačni, te ih treba upotrebljavati bez obzira na trenutačnu manju proširenost i uobičajenost. Učestalost pojedinih riječi ne mora biti presudna u normiranju nego i drugi čimbenici mogu biti odlučujući. U ovom slučaju to su jezični sustav, jednoznačnost i njihova starina.

Širenje bratića istiskuje iz uporabe i istoznačne nazive kao što su: bratućed, bratanić, bratanac, bratjenac, ujčić, tečić. Njihova upotreba u načelu pripada sferi stilskih izražajnih mogućnosti. Kako ove isto značnice mogu stilski veoma efektno doći do izražaja, dobro pokazuje primjer za bratućeda iz djela Ksavera Šandora Đalskoga: